

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

GIREDI YA 12

XITSONGA: RIRIMI RO ENGETELA RO SUNGULA (FAL)

PAPILA RA VUMBIRHI (P2)

HUKURI 2025

XILETELO XA MAKOREKETELO

TIMARAKA: 70

Xiletelo xa makoreketelo lexi xi na tipheji ta 11.

XIYENGE XA A: NOVHELE

NDZI NGO TINCIKI – FA Thuketana

XIVUTISO XA 1: XIMBANGU

- 1.1 Emutini wa John Chavani.√ (1)
- 1.2 I vamakwavo.√ (1)
- 1.3 Khanyisa wa ka Ridonga.√ (1)
- 1.4 Mufundhisi Chavani a hlamarile ku vona Manayila loyi a tiveka a lovile a dyiwe hi ngwenya enambyeni.√√ (2)
- 1.5 A chava ku tekiwa hi Muzayiwe./Ku ya lavana na murhandziwa wa yena Jamboti.√√
(Amukela na tin'wana tinhlamulo leti twisisekaka.) (2)
- 1.6 Swilo leswi humelelaka swa hlamarisa.√√ (2)
- 1.7 I ntlimbo wa le handle√ hikuva a vangeriwa hi nuna loyi a xanisa ndyangu wa yena.√ (2)
- 1.8 Ndzi tsakisiwa hi mbilu ya yena ya ntwelavusiwana, Saartjie a ri munhu wa kahle eka Jamboti, a n'wi nyika swakudya hambu ku ri ku n'wi lamulela loko a biwa hi Donder.√√
(Amukela na tin'wana tinhlamulo leti twisisekaka.) (2)
- 1.9 Mukamberiwa u ta nyika xitsundzuxo xa yena. Xik.: Ndzi nga n'wi tsundzuxa leswaku a nga fanelangi a famba tindhawu to ka a nga ti tivi hikuva a nga hlangana na khombo ro endliwa nsele tanihileswi tiko ri nga biha. √√ (2)
- 1.10 hlamarile./A.√ (1)
- 1.11 Mukamberiwa u ta nyika mavonelo ya yena. Xik.: Ndzi vona swi ri kahle hikuva swiendlo swa vona swi pfunile Manayila loyi a nga ri na ko etlela.

KUMBE

- A swi kahle hikuva va nga tikuma va amukerile xigevenga emutini wa vona xi tlhela xi va endla mona hi ku va yivela kumbe ku va dlaya.√√
(Amukela na man'wani mavonelo lama twisisekaka.) (2)
- 1.12 Marilelo ya yena enkosini loko Manayila a lovile ma kombisa rirhandzu. √
(Amukela na tin'wana tinhlamulo leti twisisekaka.) (1)
- 1.13 A ku ri na nkosi wa Manayila. √ (1)

- 1.14 Ntekele a lava ku pfuxeriwa bindzu./Muzayiwe a lava ku teka Manayila loyi a ri n'wana wa Ntekele. √ (1)
- 1.15 A tihanyisa hi ku xavisa byalwa. √√ (2)
- 1.16 Hikuva a tivona a ri na xiave eka rifu ra Manayila hikuva a n'wi sindzisile ku va nsati wa yena. √√ (2)
- 1.17 A swi endliwa hileswi Bobs a a nga tshembi leswaku munghana wa yena Lefty se a hundzile emisaveni na ku kombisa ku tshembeka eka munghana wa yena.√ (1)
- 1.18 Ku lahlekeriwa ka yena se a fananisiwa na Jobo loyi a nga sala a nga ha ri na nchumu.√√ (2)
- 1.19 Muzayiwe u dyondzile leswaku ku tikhoma vumunhu no tixixima i mhaka ya nkoka./Ku landzelela vanhwanyana lavatsongo hi ku tirhisa mali u ri nkulukumba swi susa ndzhuti. √√
(Amukela na tin'wana tinhlamulo leti twisisekaka.) (2)
- 1.20 Swi hundzukile xikhovolelo hindlela ya leswaku Ntekele u hetelele a tinghenisa eka timhaka ta mabyalwa ku ri hi ku eku sunguleni a nyenya no venga vanhu vo nwa no xavisa byalwa. √√ (2)
- 1.21 Mukamberiwa u ta nyika nhlamulo ya yena. Xik.: Swi komba leswaku a a ri Mufundhisi wo seketela vanhu va yena hambiloko se va tlhelele endzhaku ku fana na Ntekelo. √
(Amukela na tin'wana tinhlamulo leti twisisekaka.) (1)
- 1.22 Maendlelo ya Lefty yo hisa mabazi ya tatana wa murhandziwa wa yena a hi ya kahle hikuva Ntekele a ri tatana wa murhandziwa wa yena, a nga fanelangi ku hisa mabazi ya yena hikuva swi ta onha vuxaka exikarhi ka vona.√√
(Amukela na tin'wana tinhlamulo leti ti twisisekaka.) (2)

NTSENGO WA XIYENGE XA A: 35

XIYENGE XA B: NTLANGU**BYOKOTA MADLAYISANA – MM Marhanele****XIVUTISO XA 2: XIMBANGU**

- 2.1 Hi le mutini wa Mathebula. ✓ (1)
- 2.2 I nuna na nsati./Vatekani. ✓ (1)
- 2.3 N'wa-Chovolo. ✓ (1)
- 2.4 U n'wi chelerile xiganama ebyalweni, va ri emutini wa Mavundza. ✓✓ (2)
- 2.5 A ku ri ndlela yo pfala Mathebula mahlo, leswaku a nga tekeli enhlokweni timhaka leti a ti tweke hi yena. ✓✓ (2)
- 2.6 Swi vula leswaku vavasati hinkwavo va fana mahanyelo ya vona. ✓✓ (2)
- 2.7 Mathebula a ri na ntlimbo wa le handle, ✓ hikuva a vangeriwa hi nsati wa yena Makhanana loyi a rhandzana na vavanuna van'wana. ✓ (2)
- 2.8 Xivangelo xa rifu ra Maluleke i ku va a a cheleriwile xiganama ebyalweni hi n'anga Mavundza. ✓
(Amukela na tin'wana tinhlamulo leti ti twisisekaka.) (1)
- 2.9 Mukamberiwa u ta tsala xitsundzuxo xa yena Xik: A ndzi ta n'wi tsundzuxa leswaku a cinca hanyelo ra yena ro rhandzana na vavasati va van'wana na ku tshika ku dlaya. ✓✓ (2)
- 2.10 rhandzana na vavanuna vo tala./C✓ (1)
- 2.11 Ndzi vona swi fanerile, vumbhoni lebyi a byi humeseleke ehandle byi ponise vutomi bya munhu loyi a ta dlayiwa handle ka nandzu, tlhandlakambirhi, byi humesele lunya ra Mavundza tanihileswi a ku ri yena mudlayi wa Gezani. ✓✓ (2)
- 2.12 Vumbhoni bya ku va nsati wa Mavundza a rhandzana na ndhuna Gezani. ✓✓ (2)
- 2.13 Hileswi Mathebula a fanele a dlawa handle ka nandzu. ✓ (1)
- 2.14 Mazibuko a ri ndhunankulu ya hosi Magamana. ✓ (1)
- 2.15 Emutini wa Mavundza. ✓ (1)
- 2.16 Ya hi komba rirhandzu leri va nga na rona eka nuna wa vona. ✓✓ (2)
- 2.17 A ku ri ndlela yo kuma vumbhoni byo tiyisisa leswi vuriweke hi N'wa-Rimbelule mayelana na rifu ra Gezani. ✓✓ (2)

- 2.18 U vula leswaku vo va twela vusiwana, hi matimba lama va nga na wona va nga va dlaya.√√ (2)
- 2.19 Mukamberiwa u ta nyika dyondzo leyi a yi kumeke. Xik.: Ndzi dyondzile leswaku ndzi fanele ku xixima mindyangu ya vanhu van'wana. √√ (2)
(Amukela na tin'wana tinhlamulo leti twisisekaka.)
- 2.20 Loko Mathebula a vuya hi le ntsindza a hlundzukile kambe eku heteleleni moya wa yena wu ve kahle, u tlhele a rivalela Makhanana leswaku a nga dlayiwi. √√ (2)
- 2.21 Mukamberiwa u ta nyika nhlamulo ya yena. Xik.: Hosi Magamana a a ri munhu wa vuxiyaxiya, hikuva a nga teki xiboho a nga si kuma vumbhoni byo khomeka. U tekile xiboho endzhaku ka ku endla vulavisisi eka nandzu wa rifu ra Maluleke.√ (1)
(Amukela na tin'wana tinhlamulo leti twisisekaka.)
- 2.22 Mukamberiwa u ta aneka miehleketo ya yena. Xik.: Mavundza u kombisa ku delela hosi hi ku kaneta swilo leswi swi nga na vumbhoni lebyi tiyeke, tanihileswi na yena a swi tivaka leswaku u swi endlile.√√ (2)

KU DYELA NYAMA EMATLUKENI – DJ RISENGA

XIVUTISO XA 3

- 3.1 Swi le kaya ka Marie. √ (1)
- 3.2 Mutswari na n'wana. √ (1)
- 3.3 Hlanganani. √ (1)
- 3.4 Marie a vona swi nga fanelangi leswaku a ya hikuva Vukosi a nga si lovorwa. √√ (2)
- 3.5 A va ya burisana hi mhaka ya ku va nkarhi wa ku ntshunxeka ka Vukosi ku va muyimana wu tshinerile. √√ (2)
- 3.6 U vula leswaku u va tisela mahungu ya ku ka ya nga hetisekangi./Ku tivisa vanhu timhaka kumbe ku va byela timhaka se ti vupfile. √√ (2)
- 3.7 I ntlimbo wa le handle, √ Mzamani loko a tsundzuxa nsati wa yena a nga n'wi yingisi. √ (2)
- 3.8 Marie a ri munhu wo yingisela switsundzuxo leswi a nyikiwa swona./Marie a xixima na ku twisisa ku navela ka n'wana wa yena. √√ (2)
- 3.9 Ndzi nga vula leswaku Ma'am Joyce a nga swi koti ku khoma vanhu van'wana kahle naswona endlelo leri ri nga onhela n'wana wa yena vukati. √√ (2)
- 3.10 buti./D. √ (1)
- 3.11 Mukamberiwa u ta nyika nhlamulo ya yena. Xik.: Ndzi nga vula leswaku Piet a twisisa ku loko o hlamula u ta nyanyisa xiyimo lexi a xi ri kona./A hlonipha lava a va ri kona no twisisa leswaku i xiyimo xa nkarhinyana swi ta hundza. √√ (Amukela na tin'wana tinhlamulo leti twisisekaka.) (2)
- 3.12 Marito ya Xilavi lama nge: 'Mina a ndzi nge tirhi wena!', ya kombisa ku karhala na ku ka a nga ha lavi ku rhumiwa hi Ma'am Joyce. √ (1)
- 3.13 U etlele a pyopyiwile. √√ (2)
- 3.14 Marito ya Ma'am Joyce ya paluxa ku tsonana./Ku ka Vhakisa a nga amukelekangi./Ku pfumala vumunhu lebyinene. √ (1)
- 3.15 A ri mubasisi ehofisini. √ (1)
- 3.16 Mukamberiwa u ta boxa matitwelo ya Vhakisa. Xik.: Vhakisa a tsakile swinene, u xingile n'wana a ri karhi a n'wayitela. √√ (2)
- 3.17 A lava munhu loyi a nga na mahanyelo ya ku yelana na yena, ya ku nwa byalwa leswaku va ta ya hungasa swin'we. √√ (2)

- 3.18 U vula leswaku Piet u tlharihile.√ (1)
- 3.19 Mukamberiwa u ta nyika dyondzo leyi a yi kumeke. Xik.: Ndzi dyondzile leswaku ku nyanyuka no pfumala vutihlamuleri swi na switandzhaku swo ka swi nga ri kahle. √√
(Amukela na tin'wana tinhlamulo leti ti twisisekaka.) (2)
- 3.20 Ma hundzukile xikhovolelo hikuva Ma'am Joyce u xavile yindlu a teka Vukosi na jaha ra yena a ya tshama na vona, kutani a tsandzeka ku yi hakela. Vukosi na jaha ra yena va sukile va ya tixavela yindlu va tshama eka yona. √√ (2)
- 3.21 Maendlelo ya Vhakisa ya komba ku twisisa xiyimo na leswaku tanihi vinyi va n'wana va fanerile ku ya tivonakarisa va pfuneta Vukosi.√ (1)
- 3.22 Mukamberiwa u ta nyika nhlamulo ya yena. Xik.: Matikhomelo ya Ma'am Joyce na Xilavi a ma kombi nhlonipho hikuva va pyopyiwa emahlweni ka Vhakisa na Piet. √√ (2)

NTSENGO WA XIYENGE XA B: 35

XIYENGE XA C: SWIRUNGULWANA/SWIHUNGWANA

XA MUGANGA– KA Khosa

XIVUTISO XA 4

4.1 'SARAH NA VALUNGU VAKWE' – KA Khosa

- 4.1.1 Swi le hofisini./Entirhweni wa Sarah.√ (1)
- 4.1.2 I vatirhikulobye./A a va tirha swin'we.√ (1)
- 4.1.3 Maxangu Hlungwani.√ (1)
- 4.1.4 Mhahlamhala a yi ri nyuziphepha leyi a yi ri hansi ka vulawuri bya mfumo naswona a nga tsakeli swipimelo leswi a swi vekiwa hi mfumo.√√ (2)
- 4.1.5 U rhambiwile hi Sarah ku ta tirha na yena tanihileswi a ri na ntokoto eka ku vika mahungu.√√
(Amukela na tin'wana tinhlamulo leti twisisekaka.) (2)
- 4.1.6 Mabulu ya yena na Sarah a ma nga ha tsakisi. √√ (2)
- 4.1.7 I ntlimbo wa le handle√, lowu a vangeriwa hi vurhangeri bya tiko lebyi a byi n'wi pimela ku vika mahungu, laha a languteriwa ku vika mahungu yo ka ya nga ri ya ntiyiso.√ (2)
- 4.1.8 Sarah a ri munhu wo kota ku fikelela leswi a swi lavaka evuton'wini, u kote ku onga Harari ku kondza a pfumela ku tirha na yena.√√ (2)
- 4.1.9 Mukamberiwa u ta nyika mavonelo ya yena. Xik.: Ndzi vona ma ri kahle, hikuva a va landzelela swileriso swa muthori wa vona.

KUMBE

- Ndzi vona ma nga ri kahle, hikuva a va n'wi pfalerile va nga twisisangi leswi a nga dyoha swona.√√
(Amukela na tin'wana tinhlamulo leti twisisekaka.) (2)
- 4.1.10 tipolitiki./A.√ (1)
- 4.1.11 Mukamberiwa u ta nyika nhlamulo ya yena. Xik.: Ndzi vona swi ri kahle hikuva loko vateki va mahungu va nyikiwa ntshunxeko va kumeka va vika na mahungu ya mavunwa minkarhi yin'wana, leswi onhaka na mavito ya varhangeri.

KUMBE

- Ndzi vona swi nga ri kahle hikuva swi pimela vateki va mahungu ku humelerisa mahungu ya ntiyiso lama a ma fanele ma kuma hi vaaki swi tlhela swi tumbeta na manyala lawa vanhu va ma endlaka.√√ (2)

4.2 'NDLELA I YA U'NWANA NA UN'WANA' – KA Khosa

- 4.2.1 Hileswi a lava leswaku vanhu hinkwavo va tirhisa swifambo swa yena.√ (1)
- 4.2.2 A a ehleketa leswaku u tekeriwile vanhu lava a va fanele ku khandziya swifambo swa yena.√ (1)
- 4.2.3 A va ri van'wamabindzu hinkwavo.√ (1)
- 4.2.4 A ri eka mabindzu ya swa vutleketli.√√ (2)
- 4.2.5 Hikuva a ehleketelela leswaku hi yena a nga dlaya Makhonya hi xibamu xa yena, kasi Makhonya u dlawile hi vuvabyi bya mfukuzana.√√ (2)
- 4.2.6 A va ya vona munhu loyi a baleseriwile a lo gaa, ehansi. √√ (2)
- 4.2.7 A va hanye malembe yo tala.√ (1)
- 4.2.8 Mudyondzi u ta nyika dyondzo leyi a yi kumeke. Xik.: Ndzi dyondzile leswaku madzolonga a ya pfuni nchumu/ a ya vuyerisi nchumu/ a ya na hakelo.√√ (2)
- 4.2.9 Ma hundzukile xikhovolelo hikuva ehenhleri ka ku va ni madzolonga na yena u hetelela a dlayiwile hi xibalesa.√√ (2)
- 4.2.10 Mukamberiwa u ta nyika nhlamulo ya yena. Xik.: Mfumo wu fanele ku tiyisisa leswaku maphorisa ma khoma vanhu lava lwisaka va'nwana va tlhela va nyikiwa xigwevo xo tika./Mfumo wu nga burisana na va n'wamathekisi hi milawu leyi faneleke ku landzeleriwa.√ (1)
- 4.2.11 Mukamberiwa u ta aneka mavonelo ya yena. Xik.: Vanhu va fanele ku tidyondzisa ku tshama ehansi va vulavurisana, va fikelela xintshuxo lexi va tsakisaka hinkwavo, vutomi byi ya emahlweni.√√ (Amukela na man'wana mavonelo lama twisisekaka.) (2)

NTSENGO WA XIYENGE XA C: 35

XIYENGE XA D: VUTLHOKOVETSERI

XIVUTISO XA 5

5.1 'VULOLO' – KG Baloyi

- 5.1.1 Hungunkulu ra xitlhokovetselo lexi i ku vatswari va loloha ku hlayisa vana va vona. A va va hlantsweli mpahla, a va va ambarisi va vula leswaku i ximanguvalawa.√√ (2)
- 5.1.2 'Vana vo tshama va lo dlhurhu, tha!'/Ntila wa 3.√√ (2)
- 5.1.3 Mutlhokovetseri u vula leswaku xilungu a va xi twisisi.√√ (2)
- 5.1.4 Mukamberiwa u ta nyika dyondzo leyi a yi kumeke eka xitlhokovetselo lexi. Xik.: Ndzi dyondze leswaku vana va lava ku hlayisiwa na ku kombiwa rirhandzu.√√
(Amukela na tin'wana tinhlamulo leti twisisekaka.) (2)
- 5.1.5 Wu tiyisisa/tshikelela ndlela leyi vatswari lava va tsandzekaka hakona ku hlayisa vana va vona. √√ (2)
- 5.1.6 sonete./B.√ (1)
- 5.1.7 U kombisa leswaku vatswari lava a vulavulaka hi vona va dyondzile xikolo.√√ (2)
- 5.1.8 Mukamberiwa u ta nyika nhlamulo ya yena. Xik.: I moya wa le hansi,√ hikokwalaho ka vatswari lava xanisaka vana va va tshika va nga ambalanga nchumu emirini na ku tsandzeka ku va hlantswela.√√ (3)
- 5.1.9 Vana va nga tikuma va nghenelele eka swidzidziharisi./Vatswari va nga tekeriwa vana va ya hlayisiwa hi mfumo.√√
(Amukela na tin'wana tinhlamulo leti twisisekaka.) (2)

5.2 'NDZA SWI TIVA' – KG Baloyi

- 5.2.1 Xitlhokovetselo lexi xi vulavula hi rifu leri nga fika eka munhu loyi a kombelaka leswaku rifu ri n'wi nyikanyana nkarhi a lulamisa swa vutomi bya yena. √√ (2)
- 5.2.2 '... wisa'.√ (1)
- 5.2.3 Hikuva i rito leri vulaka Xikwembu./Yehovha.√√ (2)
- 5.2.4 'A wu voni a ndzi na nomo eka wena.'/Ntila wa 8.√√ (2)
- 5.2.5 Mutlhokovetseri u na ku navela ka leswaku onge rifu ri ngo hela emisaveni leswaku vanhu va ta hanya ku endlela ku fikelela ku navela ka vona.√√ (2)

- 5.2.6 holoveli./C.√ (1)
- 5.2.7 A lava ku lulamisa leswi Xikwembu xi nga n'wi tisela swona laha misaveni. √√ (2)
- 5.2.8 Mukamberiwa u ta aneka matitwelo ya yena. Xik.: Swa ndzi vavisa hikuva vanhu vo tala va hundza emisaveni va nga si hetisisa ku navela ka vona. √√ (2)
- 5.2.9 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xik.: Mhaka ya xitlhokovetselo ya amukeleka, hikuva vanhu vo tala va kombela ku nyikiwa nkarhi wo leha wo lulamisa swa vutomi bya vona va nga si fa.

KUMBE

Mhaka leyi a yi amukeleki, hikuva hi ku ya hi ntumbuluko vanhu a va tihlawuleli leswaku va ta fa rini kambe rifu ri fika ri teka moya ri famba. √√√ (3)
(Amukela na man'wana mavonelo lama twisisekaka.)

NTSENGO WA XIYENGE XA D: 35
NTSENGO WA TIMARAKA: 70